

«حلقات»

درس 4

استاد: حجت‌الاسلام والمسلمين علم الهدی
آموزشیار : آقای طیبی

مقدمه

در درس گذشته از میان ادله سه گانه برای اثبات حجیت ظواهر، دلیل سوم (تمسک به دسته ای از اخبار متواتر) رد شد و اشکالی نیز در مورد تمسک به سیره متشرعه برای اثبات حجیت ظواهر مطرح شد.

این درس با پذیرش اشکال وارد شده به سیره متشرعه، آن را برای اثبات حجیت ظواهر به طور مطلق، کافی نمی داند و در ادامه بعضی از اشکالات وارد شده بر استدلال به سیره عقلایه را نیز مطرح می کند.

فراگیری این درس می تواند دانش پژوه را در گزینش صحیح ترین استدلال برای اثبات حجیت ظواهر یاری نماید.

متن درس

و هنا نقول ان مدرك الحجية إذا كان هو سيرة المتشرعة المعاصرين للمعصومين فكيف نستطيع ان نتأكد انها جرت فعلا على العمل بالظهور في هذه الحالة بالذات، و اما إذا كان مدرك الحجية السيرة العقلائية، فيمكن للقائلين بالحجية ان يدعوا شمول الوجدان العقلائي لهذه الحالة أيضاً.

و قد يلاحظ على الوجه الثاني و هو الاستدلال بالسيرة العقلائية امران:

أحدهما: انه قاصر عن الشمول لموارد وجود أمانة معتبرة عقلائياً على خلاف الظهور و لو لم تكن معتبرة شرعاً، كالقياس مثلاً - لو قيل بان العقلاء يعتمدون عليه في رفع اليد عن الظهور - فلا يمكن إثبات حجية الظهور المبتلى بهذه الأمانة على الخلاف بالسيرة العقلائية إذ لا سيرة من العقلاء على العمل بمثل هذا الظهور فعلاً - اللهم - الا إذا استفيد من دليل إسقاطها عن الحجية تنزيلها منزلة العدم بلحاظ تمام الآثار . و لكن الصحيح ان هذا الكلام انما يتجه لو قيل بان الإمضاء يتحدد بحدود العمل الصامت للعقلاء.

غير انك عرفت في الحلقة السابقة ان الإمضاء يتجه إلى النكتة المرتكزة التي هي أساس العمل

بررسی استدلال به سیره متشرعه برای اثبات حجیت ظواهر

یادآوری : در درس گذشته اشکالی به استفاده از سیره متشرعه برای اثبات حجیت ظواهر بدین صورت وارد شد که این سیره فقط حجیت فی الجمله ظواهر را اثبات می کند، زیرا اگر چه در میان اصحاب ائمه استناد به ظواهر آیات و روایات برای کشف مراد آنها مرسوم بوده است، اما وضعیت آن دوران بر وضعیت ما قابل انطباق نیست؛ چون قرائن متصل حالیه و مقالیه بسیاری پیرامون ادله شرعیه وجود داشته که در فهم آنها بسیار مؤثر بوده است، اما در این عصر به دلایل مختلفی از جمله تقطیع روایات و روشن نبودن شأن نزول آیات و ... ، دسترسی به آن قرائن متصله، مسیر نمی باشد.

احتمال وجود قرائن متصله محذوفه، تمسک به ظاهر ادله شرعیه را مشکل می کند. پس برای صحت استدلال به سیره متشرعه نیاز به اثبات تحقق این سیره در عصر معصومین داریم؛ یعنی باید اثبات شود که اصحاب ائمه حتی در حالتی که احتمال حذف قرائن متصله را می - دادند تمسک به ظاهر آیات و روایات می کردند، در حالی که سیره متشرعه چنین اطلاقی ندارد.

نتیجه: نمی توان از این سیره برای اثبات حجیت ظواهر به طور مطلق استفاده کرد.

نکته : اما این مشکل در استدلال به سیره عقلائیه وجود ندارد. زیرا وجدان عقلایی می - گوید که عقلا حتی در فرض وجود احتمال حذف قرائن متصله، باز هم به ظاهر کلام تمسک می کنند و مراد متکلم را از ظاهر کلام او به دست می آورند.

Sco1:7:17

۱. شکال بتمسک به سیره عقلائیة در اثبات حجیت ظواهر

یادآوری: در استدلال به سیره عقلا مطرح شد که آنها مراد متکلم را از ظاهر کلام او به دست می آورند. این مطلب نشان دهنده حجیت ظواهر در میان عقلا می باشد و سکوت شارع مقدس در مقابل این روش نیز کاشف از رضایت او در برابر این شیوه است.

مدعای مستشکل: هر گاه در مقابل ظاهر کلام، اماره عقلائی (هر چند اماره‌ای که شرعاً حجت نباشد) وجود داشته باشد، عقلا به ظاهر تمسک نمی کنند و اماره غیر معتبره را مقدم می دارند یا حداقل در تمسک به ظاهر توقف می کنند. برای مثال، اگر عقلا در مقابل ظاهر یک کلام، قیاس (تمثیل منطقی) - که یک اماره عقلائی غیر معتبر شرعی است - را بیابند و احساس کنند ظاهر کلام با قیاس ناسازگار است، از تمسک به ظاهر کلام دست برمی دارند.

مثال عرفی

اگر مولا بگوید: «همه کتاب‌های این کتابخانه را خریداری کن مگر این کتاب که مندرس شده است. در این جا اگر عقلا کتاب مندرس دیگری - غیر از کتابی که مولا بخاطر مندرس بودن استثناء کرده - در بین کتابهای کتابخانه بیابند، قیاس می کنند و این کتاب را هم خریداری نمی کنند یا حداقل از مولا درباره خریدن آن سؤال می کنند. در حالی که ظاهر کلام مولا شامل همه کتاب‌های کتابخانه (مگر آنکه استثناء شده بود) می شود، ولی آنها تمسک به این ظاهر نمی کنند.

تطبیق در محل بحث: در ادله شرعیه نیز سیره عقلا جاری است؛ یعنی اگر ظاهر یک کلام را با قیاس - که یک اماره غیر معتبره شرعی است - در تعارض ببینند، تمسک به ظاهر کلام نمی کنند و اماره غیر معتبره را مقدم می دارند یا حداقل توقف می کنند.

نتیجه: مراد از حجیت ظواهر در ادله شرعیه این است که ظاهر کتاب و سنت در هر حالتی حجت باشند، حتی اگر در مقابل آنها یک اماره غیر معتبره قرار بگیرد. این در حالی است که اگر دلیل حجیت ظواهر، سیره عقلا باشد، ظاهر ادله حجیت نمی یابد، چون تمسک به ظواهر در این گونه موارد جزء سیره عقلا نمی باشد.

Sco2:16:18

پاسخ به اشکال

دو جواب به این اشکال داده می شود :

1. در مواردی که اماره عقلایی غیر معتبره شرعی در مقابل ظواهر ادله شرعیه قرار بگیرد، آن اماره غیر معتبره به دلیل نهی شارع از آن، فاقد حجیت است و گویا اصلاً وجود ندارد.

نتیجه : اگر فرض عدم برای اماره غیر معتبره شرعیه بشود، عقلاً نیز با این فرض که در مقابل ظهور، چیزی نباشد، عمل به آن ظهور می کنند. از این رو تمسک به ظاهر دلیل شرعی کرده و حکم را در تمام موارد حتی در مواردی که مشابه موضوع حکم مخالف (حکم اماره غیر معتبر شرعی) است، تعمیم می دهند.

2. **مدعا :** آنچه در استدلال به سیره عقلا مورد توجه است، ذهنیت عقلا است، نه فعل خارجی آنان.

توضیح مدعا : رفتارهای اختیاری انسان پشتوانه ذهنی خاصی دارند که از آنها نشأت می گیرند. مثلاً رفتار کسی که به یتیم کمک می کند، ناشی از یک پشتوانه ذهنی و نیکو دانستن این کار در ذهن اوست.

تطبیق در محل بحث : عقلاً در عمل به ظواهر، یک قانون نانوشته و (ارتکازی) در ذهن خود دارند که این گونه است: «ظاهر کلام متکلم کاشف از مراد اوست و باید به این ظاهر

تمسک کرد مگر اینکه مانع یا حجتی در مقابل این ظاهر وجود داشته باشد.» این ذهنیت عقلاً منشأ این رفتار می شود که چون قیاس حجت است، می تواند مانع از تمسک به ظاهر کلام باشد. بر این اساس آنها در افعال خارجی خود هر وقت ظاهر کلام متکلمی در مقابل قیاس قرار می گیرد، یا ظاهر آن کلام را طرد می کنند یا در آن توقف می کنند.

مورد امضاء شارع : آنچه که مورد رضایت شارع است، همان ذهنیت عقلاً است که منشأ پیدایش رفتارهای خارجی می شود. در حالی که این رفتارها ممکن است به هیچ وجه مورد رضایت شارع نباشند. بنابراین شارع این تفکر جمعی عقلاً را که «ظاهر کلام متکلم کاشف از مراد اوست تا وقتی که مانعی و حجتی در مقابل آن قرار بگیرد» امضا کرده است.

مورد امضاء نشده : شارع بعضی از امارات عقلائیه را در مقام فعل، فاقد حجیت می داند؛ زیرا در نظر شارع محکوم به عدم هستند و نمی توانند مانع از تمسک به ظاهر کلام بشوند. البته اگر رفتار خارجی عقلاً مورد رضایت شارع باشد، این اشکال وارد بود؛ چون عقلاً در مقام فعل، امارات عقلائیه - اگر چه غیر معتبره شرعی باشند - را بر ظواهر مقدم می دارند.

Sco3:25:41

چکیده

1. برای اثبات حجیت ظاهر نمی توان به سیره متشرعه استدلال کرد.
2. اشکال استدلال به سیره متشرعه، در سیره عقلائیه وجود ندارد.
3. به سیره عقلا چنین اشکال کرده اند که هرگاه در مقابل ظاهر، کلام اماره عقلائی غیر معتبر شرعی مثل قیاس (تمثیل عقلائی) وجود داشته، عقلا تمسک به ظاهر نمی کنند. در حالی که مراد از حجیت ظواهر در ادله شرعیه، حجت بودن ظاهر کتاب و سنت در هر حالتی می باشد.
4. جواب اول: هر جا که اماره غیر معتبره شرعی در مقابل ظاهر دلیل شرعی قرار گیرد، فرض عدم آن اماره را می کنیم و عقلا در این فرض به ظاهر کلام تمسک می کنند.
5. جواب دوم: آنچه که در استدلال به سیره عقلا مورد توجه است، ذهنیت عقلا است نه فعل خارجی آنان.
6. عقلا در عمل به ظواهر یک قانون نانوشته (ارتکازی) در ذهن خود دارند که این گونه است: «ظاهر کلام متکلم کاشف از مراد اوست مگر اینکه مانعی و حجتی در مقابل این ظاهر باشد».
7. شارع بعضی از امارات عقلائیه را در مقام فعل فاقد حجیت می داند؛ از این رو آنها محکوم به عدم بوده و نمی توانند مانع از تمسک به ظاهر کلام بشوند.